

Hort des Pilarets

Peremptòria revisió de l'arqueologia del Pla de Vila

per Joan Roig Ribas

1. Introducció

Aquesta intervenció d'urgència es portà a terme durant els mesos de juny i juliol de 2012 al solar ubicat al núm. 9 de l'avinguda d'Ignasi Wallis (municipi d'Eivissa). Les seues coordenades UTM eren: $x = 364.014$ / $y = 4.307.901$ (fig. 1). El motiu fou la construcció d'un bloc d'habitatges amb baixos comercials.

El resultat fou la troballa d'un jaciment que ocupava una àrea d'uns 100 m^2 ($15,5 \times 6,5 \text{ m}$) amb tres fases cronològiques ben diferenciades (fig. 2):

I. Una necròpolis islàmica o màqbara (s. X-XIII dC).

II. Un assentament d'època romana (s. II-III dC).

III. I, per últim, dues estances –una d'elles reutilitzada durant la fase romana– que datàrem en època tardopúnica (s. II aC).

Un dels principals problemes tècnics que tingué l'excavació fou la filtració del nivell freàtic; cal tenir en compte que les troballes tingueren lloc en unes cotes de l'entorn d'uns escassos 1,8 metres s.n.m.

2. Màqbara (s. X-XIII dC)

L'àrea destinada a cementeri es trobava a la cantonada SW del solar. Estava constituïda per 18 inhumacions en fossa simple. Els esquelets estaven col·locats en decúbit lateral dret i les seues orientacions eren gairebé E-O (amb els caps a ponent) (fig. 3 i 4).

Aquests enterraments estaven excavats en l'estrat UE-6, que cobria tot el jaciment. Aflorà a una cota d'1,81 metres s.n.m i la seua potència màxima era de 0,13 m. Era un dipòsit que fou interpretat com

Resum

Aquest article exposa de forma fefaent la necessitat de sotmetre a revisió alguna de les prerrogatives arqueològiques establertes de forma impròpia al llarg de les darreres dècades de recerca i troballes al Pla de Vila. Es va asseverar durant força temps, massa potser, que la línia de costa a l'àrea que ens ocupa devia recórrer, en època antiga, longitudinalment, el carrer de Madrid, paral·lel a l'avinguda d'Ignasi Wallis a ponent, que enllaça, posteriorment, de forma curvilínia amb el baluard de Sant Joan, indret des del qual devia iniciar-se l'acròpolis de l'antiga ciutat d'Eivissa. Es deixava, per tant, aquesta zona, en moltes ocasions de forma apriorística, abandonada a l'ostracisme per la mera presumpció de ser pastura de l'anonimat marí, i potser, amb una mica de fortuna, sortidor, únicament, d'algun derelictes o abocador d'àmfores. Aquesta premissa ja va quedar sota dubte arran d'unes troballes que es van realitzar a la plaça del Parc el 2009, i que després vendrien a ser implementades per les excavacions al teatre Pereira; o les que vam realitzar a l'hort des Pilarets, objecte del present article, i que després serien corroborades també a l'antic edifici dels Sindicats, a l'altra banda de l'avinguda d'Ignasi Wallis. Així, doncs, aquest jaciment ens ofereix, en poc espai, un palimpsest perfecte del que devia representar l'evolució historicoarqueològica del Pla de Vila, i ens exposa de manera clara la seqüenciació estratigràfica de l'àrea des d'època púnica clàssica fins a la Yabisah islàmica.

Mots clau: Yabisah, màqbara, antiguitat tardana, baix imperi, *mapalia*.

Abstract

This paper clearly exposes the need to review any of the archaeological prerogatives established improperly throughout the last decades of research and findings in Pla de Vila. It was asserted for quite some time, perhaps too long, that the coastline in the area in question would, for ancient times, run longitudinally along Madrid Street, parallel to Ignasi Wallis Avenue at the Western side, linking, later, in a curvilinear shoreline with the bastion of Sant Joan, the place from which the acropolis of the Ancient Age's Eivissa town would begin. Leaving, therefore, this area, on many occasions a priori, abandoned in ostracism for the mere presumption of being a source of marine anonymity, and perhaps, with some luck, only a source of some wreck or amphorae dumping heap. This premise was already begun to dither due some discoveries that were made in Plaça del Parc in 2009, and that would later be implemented by the excavations in the Pereira Theater, or those that we carried out in Hort des Pilarets, topic of the present paper, and that later would also be corroborated in the old building of the trade union, on the other side of Ignasi Wallis Avenue. This site offers us, in a small space, a perfect palimpsest of what would come to represent the historical-archaeological evolution of Pla de Vila, clearly exposing the stratigraphic sequencing of the area from the classical Punic period to the Islamic Yabisah.

Keywords: Yabisah, maqbara, Late Ancient Age, Late Roman Empire, *mapalia*.

el nivell de circulació de la necròpolis. Tenia una alta compactació: la fracció fina (dominant en un 80 %

del compost) era, majoritàriament, formada per nòduls de carbonat càlcic (que dotaven l'estrat d'una colo-

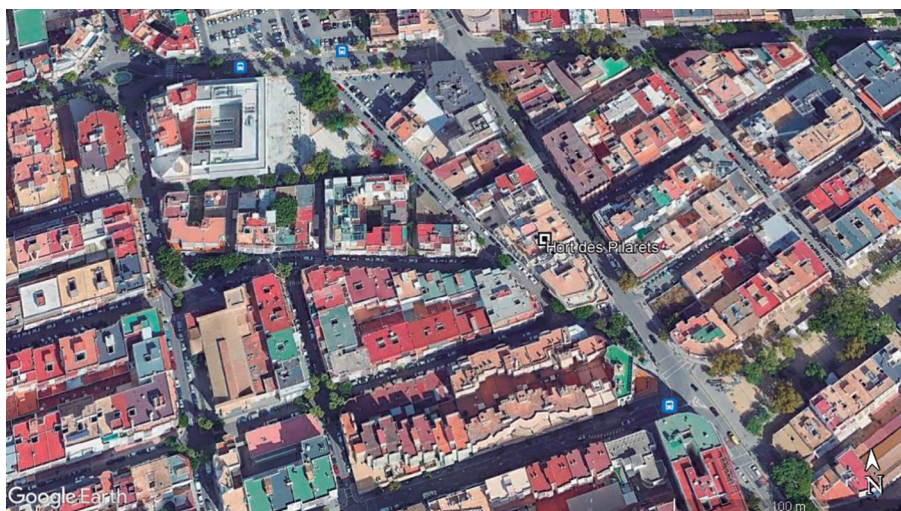

Figura 1. Localització del jaciment de l'hort des Pilarets.

ració blanquinosa) i argila rogenca afetgegada. Les ceràmiques semblaven dotar-nos d'un *tpq* de l'època califal (s. x dC).

Les tombes T-1 i T-2 foren detectades durant l'execució d'una cala prèvia a l'execució de l'obra. Aquest fet provocà que els dos finats patissin sengles afeccions abans de la seua excavació (fig. 5). Així, per exemple, la pràctica totalitat de l'esquelet de T-1 (UE-8) perdé la seua lateralitat esquerra. L'esquelet UE-8 emergí a cota 1,78 metres s.n.m. L'orientació del tronc era de Sm 86° O (gairebé E-O). El braç dret es trobava en posició anatòmica i en semiflexió. La cama dreta també es trobava en posició anatòmica, però en extensió. Per la informació antropològica extreta en camp determinarem que es tractava d'un individu adult (erupció dels M₃) de sexe masculí (escotadura ciàtica de la pelvis). La fossa UE-7 tenia una planta lleugerament antropomòrfica amb els extrems arrodonits. Les seues mesures eren d'1,62 m de longitud, 0,5 m d'amplada i 0,2 m de fondària.

La inhumació T-2 es trobava a uns escassos 0,25 m al sud de T-1. També es veié remoguda per l'afeció de la cala i perdé gran part de la seua lateralitat esquerra (només en romangué la tibia). L'esquelet UE-10 aflorà a cota 1,71 metres s.n.m. La seua orientació divergia lleugerament de l'anterior, i era de Sm 54° O. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica: el braç en semi-

flexió i la cama en extensió. El crani i la pelvis es trobaven en molt mal estat de conservació, per tant va ser impossible determinar-ne el sexe. Tot i això, cal advertir que l'os temporal esquerre tenia una apòfisi mastoide lleugerament pronunciada. Semblava tractar-se d'un individu adult, fins i tot en edat senil, ja que havia perdut algunes peces dentals i els alvèols havien cicatritzat. La fossa UE-9 tenia una planta antropomòrfica amb els extrems arrodonits. Les seues mides eren d'1,72 m de longitud, 0,5 m d'amplada i 0,23 m de fondària.

La inhumació T-3 s'ubicava a uns 5 m a l'oest de les tombes descrites i a uns 0,25 m del límit sud del solar. A diferència dels enterraments descrits fins ara, aquest esquelet tenia un bon estat de conservació. L'esquelet UE-81 emergí a cota 1,59 metres s.n.m. La longitud conservada era d'1,65 m. L'orientació del tronc era E-O autèntics. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica: els braços en semiflexió i les cames en extensió. Semblava un individu adult (erupció dels M₃) i de sexe masculí (cresta occipital pronunciada, protuberància mentoniana i glabel·la). La fossa UE-80 tenia una planta antropomòrfica amb una llargària d'1,86 m, amplada de 0,57 m i fondària de 0,33 m. La seua cota superior es trobava a 1,77 metres s.n.m.

La tomba T-4 es localitzava a 1,15 al sud de T-2 i el seu extrem est pràcticament se soterrava sota el

perfil sud (fig. 6). L'esquelet UE-12 aflorà a cota 1,84 metres s.n.m. Estava seccionat, a l'alçada de la pelvis, per la fossa moderna UE-27; fet que provocà la desaparició dels seus braços a l'alçada dels colzes i de les cames fins als genolls. La seua orientació era de Nm~78° O. La informació antropològica en camp sembla indicar que es tractava d'un individu adult (pèrdua i cicatrització de l'alvèol de M₁ [46]) i sexe femení (encara que la desaparició de la pelvis dificultà aquest diagnòstic). Cal destacar la troballa d'un possible orifici de projectil a la part dreta de l'occipital. La fossa UE-11 tenia planta rectangular amb els extrems arrodonits. La seua longitud era d'1,6 m, l'amplada de 0,43 m i la fondària de 0,10 m.

La inhumació T-5 era annexa, pel sud, a T-4 (fig. 6). Dues afeccions provocaren que el seu estat de conservació fos molt deficient: per una banda la ja esmentada fossa UE-27, que tallava l'esquelet UE-30 a l'alçada de la pelvis; per l'altra, la fonamentació sud de l'edifici preexistent (UE-2) remogué gran part de la seua lateralitat esquerra (desaparegué el costat esquerre del seu crani i l'húmer esquerre). L'esquelet aflorà a cota 1,82 metres s.n.m. i la seua orientació era de Nm~84° O. El braç dret apareixia en posició anatòmica i en extensió. Per la informació antropològica en camp només poguérem entreveure que es tractava d'un individu adult (erupció dels M₃), ens fou impossible determinar-ne el sexe. De la fossa UE-29 només es pogué documentar una llargària de 0,72 m, l'amplada de 0,45 m i fondària de 0,10 m.

L'estat de conservació de la T-6 era molt deficient. La tomba era contigua a T-5 pel sud. Del finat UE-36, que emergí a cota 1,84 metres s.n.m, només se'n conservava la part posterior del crani (part dels parietals i l'occipital). Aquesta remoció dels ossos fou deguda a l'afeció de l'edifici modern sobre la inhumació. No es pogué determinar ni sexe ni edat de l'individu.

L'enterrament T-7 es trobava a 1 m al nord del grup ja descrit: T-4, T-5 i T-6. L'esquelet UE-38 també

es veié alterat per una fossa moderna (UE-14) que provocà la desaparició de la seua part toràtica esquerra i del seu húmer esquerre. El crani aflorà a cota 1,68 metres s.n.m. La seua orientació era de Nm~84° O. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica. El braç dret estava semiflexionat i les dues cames en extensió. Per la informació antropològica en camp sembla que es tractava d'un individu adult (erupció dels M₃) i de sexe masculí (escotadures ciàtiques de la pelvis). La fossa UE-37 tenia unes mesures d'1,71 m de llargària, 0,4 m d'amplada i 0,32 m de fondària.

La inhumació T-8 es trobava uns 2 m al nord de T-1. L'esquelet UE-40 aflorà a cota 1,48 metres s.n.m. La seua orientació era de Nm~84° O. El seu estat de conservació era força deficient perquè havia estat seccionat per la fossa moderna UE-51: havia perdut el crani i gran part de la lateralitat esquerra –se'n conservava únicament la part medial-distal del fèmur, la tibia i el peroné esquerres–. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica: el braç dret estava semiflexionat, la cama esquerra en extensió i la dreta semiflexionada. No se'n pogué determinar el sexe, però sembla que les restes pertanyien a un individu adult (criteris: fusió epifisària i mètrica). La fossa UE-39 tenia una planta rectangular amb els extrems arrodonits; les seues mides eren de

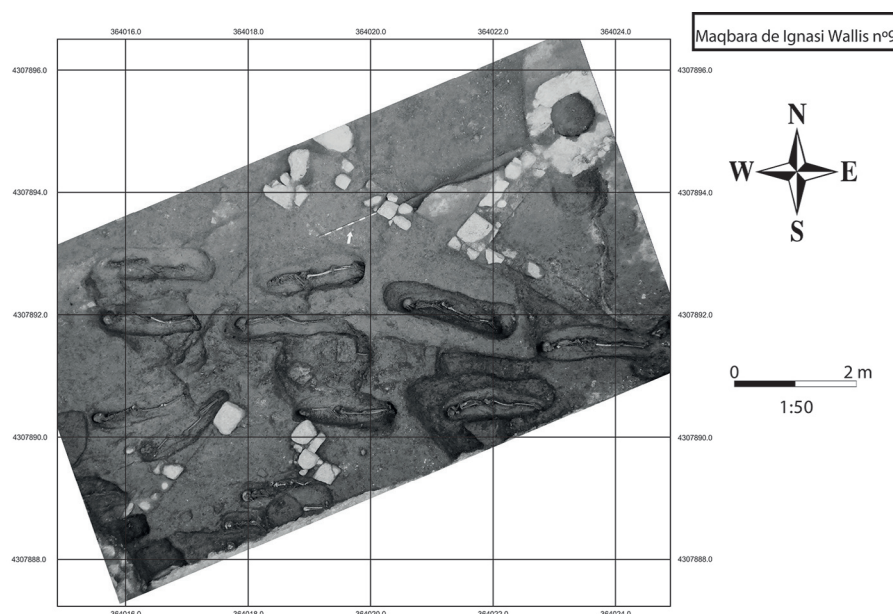

Figura 3. Fotografia zenital de la màqbara georreferenciada.

2 m de llargària, 0,5 m d'amplària i 0,21 m de fondària.

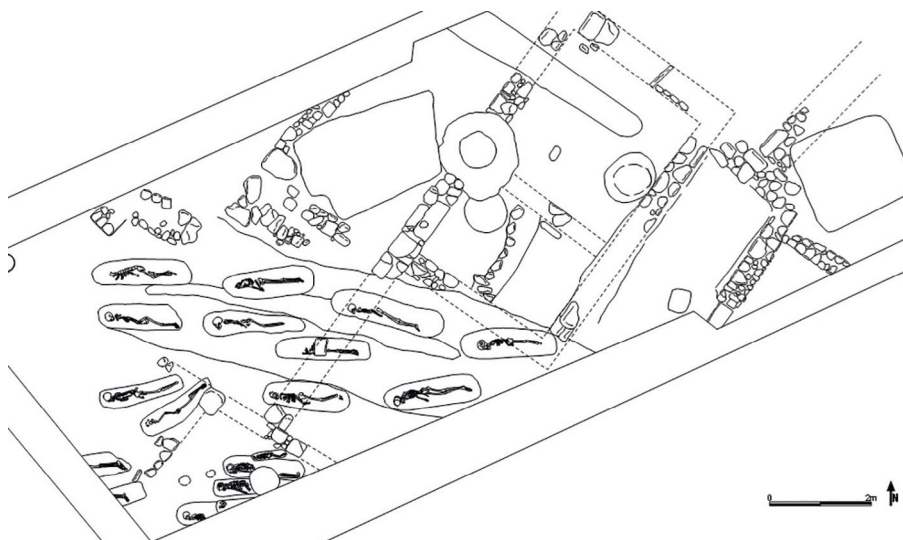
L'enterrament T-9 era l'únic infantil (*vide supra*, fig. 6). Fou tallat parcialment per T-4, això provocà la pèrdua del seu crani. L'esquelet UE-56 emergí a cota 1,88 metres s.n.m. La seua orientació era Nm~86° O. Per la informació antropològica en camp determinarem que es tractava d'individu infantil II (5-8 anys), ja que poguérem veure la doble dentició, i el creixement de la permanent estava en una fase molt avançada. La fossa UE-56 tenia una llargària de 0,8 m, amplada de 0,2 m i fondària de 0,08 m.

La inhumació T-10 se soterrava sota el perfil oest del solar. Per aquest motiu només es documentà des de les parts medials dels fèmurs fins als peus del finat. L'esquelet UE-46 emergí a cota 1,65 metres s.n.m. L'orientació era E-O autèntics. Les cames estaven disposades en extensió. Atès que únicament es pogué excavar part del que cobria l'individu, fou difícil extreure alguna informació antropològica conclusiva; només podem afirmar que es tractava d'un individu adult basant-nos en els criteris de mètrica i fusió epifisària.

La tomba T-11 es trobava a uns 5,5 m a l'est del límit oest de l'obra. El seu estat de conservació era força bo, i en romanien íntegres l'esquelet (fig. 7). El finat UE-59 aflorà 1,57 metres s.n.m. La seua orientació era Nm~76° O. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica amb les superiors en semiflexió i les inferiors en extensió. Per la informació antropològica en camp semblava tractar-se d'un home (els criteris foren l'escotadura ciàtica de la pelvis i l'apòfisi mastoide del crani) d'edat adulta (erupció dels M₃). L'estatura documentada fou d'1,63 m. La fossa UE-58 tenia una longitud d'1,87 m, amplada de 0,4 m i fondària de 0,2 m.

L'enterrament T-12 s'ubicava 0,4 m a l'oest de T-11. L'esquelet

Figura 2. Planimetria del jaciment.

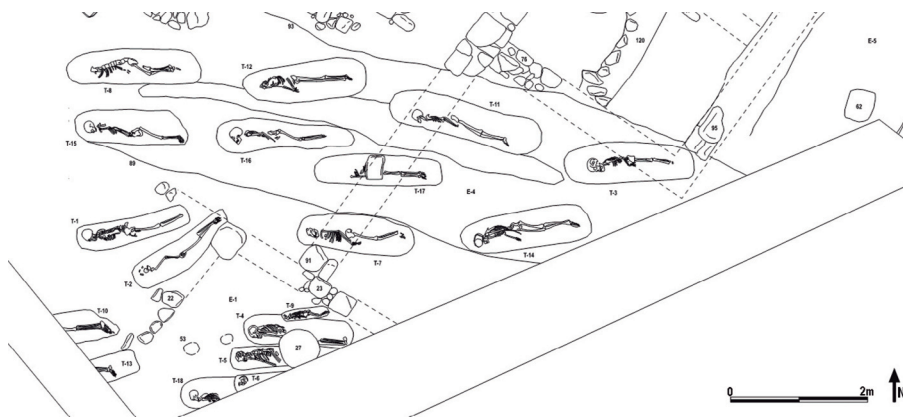

Figura 4. Planimetria de la màqbara.

UE-73 estava remogut per la fossa moderna UE-16, fet que provocà la pèrdua de gran part del crani i de l'húmer esquerre. La seua orientació era de Sm 84° O. Aflorà a cota 1,54 metres s.n.m. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica: els braços semiflexionats (amb les mans creuades) i les cames en extensió. Per la informació antropològica en camp, sembla que es tractava d'un home (criteri: escotadura ciàtica de la pelvis) adult (mètrica i fusió epifisària). La fossa tenia una llargària d'1,84 m, amplada de 0,51 m i fondària de 0,33 m.

La inhumació T-13 se soterrava sota el perfil oest, i se'n documentava únicament la part medial-distal dels peronés i els peus. L'esquelet UE-44 aflorà a cota 1,62 metres s.n.m i la seua orientació era E-O autèntics. Atesa la casuística de la tomba no ens fou possible determinar ni el sexe ni l'edat de l'esquelet.

L'enterrament T-14 es trobava 1,3 m al sud de T-11. Estava en molt bon estat de conservació, només se li havia remogut el parietal esquerre a causa de l'afecció de la fossa moderna UE-33. L'esquelet UE-75 aflorà a cota 1,58 metres s.n.m. La seua orientació era de Sm 86° O. Les extremitats eren en posició anatòmica: els braços semiflexionats i les cames en extensió. Sembla que es tractava d'un individu adult (erupció dels M₃) i de sexe femení (escotadura ciàtica). L'estatura documentada era d'uns 1,5 m. La fossa UE-75 tenia una planta antropomòrfica amb una llargària d'1,68 m, 0,4 m d'amplària i fondària de 0,24 m.

La tomba T-15 s'ubicava uns 0,4 m al sud de T-8. Igual que la T-8 (*vide supra*), fou seccionada per la

fossa UE-51, cosa que provocà la remoció del braç esquerre, la part toràcica esquerra i la mandíbula (aquestes parts de l'esquelet es trobaven a l'interior del rebliment de la fossa UE-51). L'esquelet UE-79 aflorà a cota 1,52 metres s.n.m. La seua orientació era E-O autèntics. Les extremitats estaven en posició anatòmica: el braç dret en semiflexió i les cames en extensió. Per la informació antropològica extreta en camp sembla que es tractava d'un individu adult (erupció dels M₃) de sexe femení (crani força gràcil, no hi havia ni cresta occipital ni glabel·la). L'estatura documentada fou d'1,5 m. La fossa UE-78 tenia una planta rectangular amb els ex-

Figura 5. Enterraments T-1 i T-2.

trens arrodonits; la seua llargària era d'1,65, l'amplària de 0,5 m i la fondària de 0,27 m.

La inhumació T-16 s'ubicava 0,48 m a l'est de T-15. L'estat de conservació de l'esquelet era força bo. L'esquelet UE-83 aflorà a cota 1,44 metres s.n.m. La seua orientació era de Nm~86° O. Les extremitats es trobaven en posició anatòmica: els braços en semiflexió i les cames en extensió. Les mans estaven creuades. Sembla que es tractava d'un individu adult (erupció dels M₃) i de sexe masculí (criteris: apòfisi mastoide, cresta occipital i prominència mentoniana). L'estatura documentada fou d'1,65 m. La fossa UE-82 era de planta antropomòrfica amb una llargària de 2 m, amplada de 0,55 m i fondària de 0,45 m.

L'enterrament T-17 es trobava gairebé contigu a T-16, encara que només coincidia amb aquesta tomba en el seu extrem oest, i se'n separava uns escassos 0,15 m. L'esquelet UE-85 aflorà a cota 1,44 metres s.n.m. (els peus). La seua orientació era de Nm~84° O. Es trobava molt afectat per la fossa moderna UE-14. Així, per exemple, el crani desarticulat fou trobat, íntegrament, a l'interior de la fossa (rebliment UE-15); a més, aquesta afecció provocà la desaparició del braç esquerre i el costat esquerre de la caixa toràcica. Les extremitats conservades es trobaven en posició anatòmica: el braç dret semiflexionat i les cames en extensió. Era un individu adult (mètrica i fusió) de sexe masculí (criteri: escotadura ciàtica). Gairebé sobre la pelvis, i tallant la part proximal-medial del fèmur esquerre (per tant semblava pertànyer al rebliment de la fossa UE-14), s'hi trobà un fragment d'specus. Aquest fragment de canalització era fet de morter hidràulic (*opus signinum*) i les seues mides eren de 44x31x16 cm. La fossa de l'enterrament, UE-84, tenia una longitud de 2,36 m, amplada de 0,57 m i 0,36 m de fondària.

El darrer enterrament, T-18, se soterrava sota el perfil sud de l'obra a l'alçada de l'abdomen. L'esquelet UE-88 aflorà a cota 1,53 metres s.n.m. La seua orientació era de

Figura 6. Inhumacions T-4, T-5 i T-9.

Nm~84° O. Els braços estaven en posició anatòmica i semiflexionats. Per la informació antropològica extreta en camp sembla que es tractava d'un individu encara no adult (no havia fet erupció la dentició permanent i no hi havia fusió epifisària), el sexe en restà indeterminat.

Fent un resum de la relació descriptiva de les inhumacions podríem ressaltar els següents punts:

— Entre els 18 enterraments 14 pertanyien a individus adults (un d'ells fins i tot podria tenir edat senil); també es diagnosticaren, de forma preliminar, un sotsadult i un infantil (5-8 anys); els dos restants romangueren indeterminats. Pel

que fa al sexe: es detectaren 7 homes i 3 dones; les altres 8 inhumacions restaren indeterminades.

— El fet que els finats apareguin, quasi totalment, amb les boques tancades i les extremitats superiors semiflexionades podria ser indicatiu del seu amortallament.

— L'única mort violenta que poguérem detectar fou la de l'orifici circular sobre el crani de l'esquelet de T-4 (UE-12). Està clar que aquest trauma fou *peri-mortem*, perquè en el cas que no hagués estat així, el teixit ossi hauria cicatritzat. La qüestió és que només presentava un orifici, que hauria de

Figura 7. Tomba T-11.

ser, doncs, el d'entrada del projectil, per tant, en el moment de realitzar un estudi antropològic més acurat potser el trobem a l'interior del crani.

— 8 enterraments es disposaven en una doble filada a l'interior de dues trinxeres paral·leles (fig. 2) excavades a l'estrat UE-18 (dipòsit d'argila rogenca que s'estén per tot el jaciment). Així, per exemple, el

primer grup de 4 tombes, conformat per T-14, 15, 16 i 17, era excavat al rebliment UE-90 de la rasa UE-89. Aquesta tenia una orientació de Nm~70° O. Les seues mesures eren d'una longitud de 8,3 m, amplitud d'1,2 m i fondària màxima de 0,38 m. El següent conjunt se situava al nord de l'esmentat, i també estava format per 4 inhumacions: T-3, 8, 11 i 12. La rasa UE-93 on foren di-

positades tenia una orientació de Nm~86° O. Les seues mesures eren de 10 m de longitud, 1,5 m d'amplària i 0,4 m de fondària. La pregunta que suggereixen aquests conjunts és la possibilitat que les tombes fossin excavades coetàniament, fet que justificaria la confecció de les rases.

3. Fase romana (segles I-III dC)

Es tractava d'una *villae* romana de set estàncies; una d'elles –E-5– fou reutilitzada durant aquesta fase, però el seu origen constructiu sembla d'un període púnic anterior (*vide infra*, 4). Tot i haver-se detectat fins a set àmbits, els més ben conservats eren els cinc situats a llevant (E-2, 3, 5 i 6), a causa, principalment, que els de ponent foren altament alterats per la construcció de la màqbara (fig. 8 i 9). Un altre factor que dificultà, també, la seua delimitació a l'est del jaciment fou l'aflorament del nivell freàtic.

3.1. E-2

L'estança E-2 era la ubicada més al nord; de fet un dels seus murs, UE-19, se soterrava sota el perfil septentrional del solar (*vide supra*, fig. 8) (fig. 10). Se'n distingiren dues fases funcionals, una d'elles, la més moderna, que devia correspondre al tancament de l'estança per l'oest mitjançant el mur UE-20. Aquest s'assentava sobre un paviment, UE-104, que funcionava amb un mur situat més a ponent, UE-125. A continuació tractarem més extensament, i analitzarem, les proves que ens han portat a establir la cronologia de les diferents fases de l'edifici.

El mur UE-20, que tancava l'estança pel SW, la dotà d'una planta rectangular amb una àrea d'uns 10 m² (4,2 x 2,4 m). A més, en aquesta fase l'habitació devia estar formada, també, pels murs UE-21, que la tancaven pel SE, i UE-19, que ho feia pel NW. Al NE interpretam la trinxera UE-96 com una fase d'espoli d'un mur preexistent, ja que la seua orientació (Nm~56° O) coincidia amb l'eix transversal de l'estança i era perpendicular al longitudinal (Nm 40° E).

Del mur UE-19, era visible una longitud de 3,08 m –la resta se so-

terrava davall el perfil–, amplada de 0,64 m i alçada màxima de 0,2 m (se'n conservava únicament una filada). La seua fàbrica era de maçoneria de pedres calcàries travades amb morter de fang i col·locades arbitràriament a soga i tió.

Del mur UE-20, només es conservava una longitud d'1,60 m. La seua amplada era de 0,4 m i alçada màxima de 0,2 m (se'n conservava una única filada). La seua orientació era de Nm~86° O. L'aparell era de blocs i rocs de talla calcària disposats a soga i tió i travats amb morter de fang. Es recolzava sobre el mur UE-19.

El mur UE-21 tenia una longitud 5,85 m, amplada de 0,5 m i alçada màxima de 0,38 m (se'n conservaven, en alguns punts, dues filades). La seua maçoneria era composta per un aparell de blocs de talla calcària travats amb morter de fang. La seua orientació era de Nm 40° E. El seu extrem sud travava amb el mur UE-76 i era seccionat pel pou modern UE-4 i les trinxeres UU.EE. 93 i 96.

Al NE, com ja hem apuntat, l'estança estava delimitada per una trinxera (UE-96), que interpretam d'espoli. Dins aquesta rasa, que inicialment degué ser de fonamentació, s'hi devien trobar els blocs calcaris que degueren ser reutilitzats per a un edifici ulterior. La seua longitud documentada (ja que se soterrava sota el perfil N) era d'uns 4 m i l'amplada de 0,6 m; la fondària no pogué ser determinada a causa de l'aflorament del freàtic. El seu rebliment era UE-116, on es trobaren ceràmiques ebusitanes tardanes (fragments de produccions polilineals), fet que denota que aquest espoli es pogué produir entre els segles V i VI dC. De fet aquesta rasa, que tenia continuïtat fins arribar a l'interior d'E-3, estava tallant un estrat (UE-77) que amortitzava el nivell primigeni de circulació de l'estança (UE-104) i que tenia un *tpq* 238-244 dC (datació col·legida de dos sestercis de bronze de l'emperador Gordià III).

Com a corol·lari, doncs, podem inferir que aquesta darrera fase ocupacional a l'estança E-2 degué

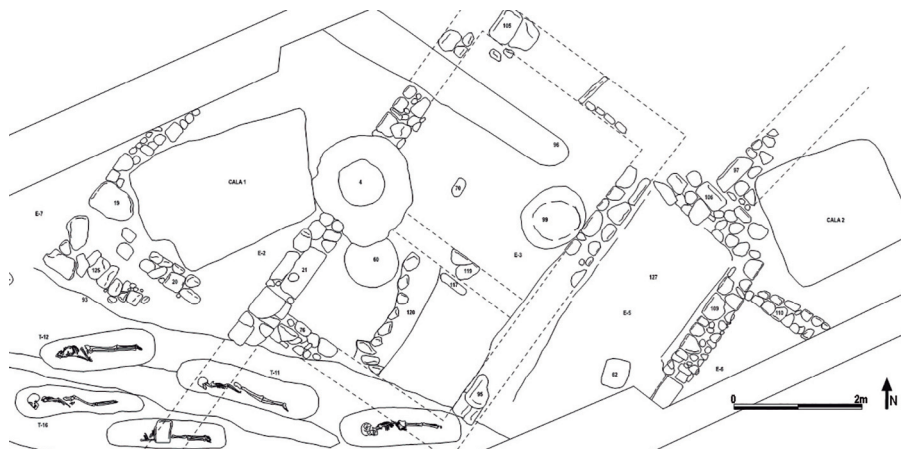

Figura 8. Planimetria de les estances a l'est del jaciment.

concloure durant la segona meitat del segle III, o incfins i tot a la primera del IV dC.

Un cop retirat el mur UE-20, es delimità un nou espai que seria el constituït per les UU.EE. 19, 21 i 96 ja descrites, però que s'implementaria cap al SW uns 0,4 m, on aflorava a aquesta distància el mur UE-125. Trobant-nos en aquesta cota, 1,55 metres s.n.m, també emergí un paleosol, o nivell de circulació, homologable als aparellats a les estances contigües E-3 i E-5, per tant els agruparem sota la mateixa figura estratigràfica: UE-104.

El mur UE-125 tenia un aparell de lloses calcàries (48x26 cm) travades amb pedres de menor calibre i morter de fang. La seua orientació era de Nm~50° O. La longitud conservada era d'1,92 m, l'amplada de 0,45 m i l'alçada de 0,05 m (se'n conservava únicament una filada). Feia cantonada i travava amb el mur UE-19. El seu extrem SE era tallat per la trinxera UE-93 (*vide supra*, 2).

Pel que fa al paleosol UE-104, aflorà a l'interior d'E-2 a cota 1,52 metres s.n.m. Es veié alterat per un sondeig arqueològic realitzat amb anterioritat a l'excavació, però ocupava tot l'espai interior de l'estança: i la seua superfície era d'11,5 m² (4,8 x 2,4 m). Es recolzava sobre tots els murs que conformaven l'àmbit (UU.EE. 19, 21 i 125); i el cobria l'estrat UE-77 (segles III-IV dC). La seua composició era d'una fracció fina, dominant en un 95 % del compost, de morter de calç (de granulo-

metria gruixuda) amb argila rogenca afetgegada. Entre el seu contingut destacà la presència, com a fòssil director, de produccions africanes TSA A del tipus Hayes 8; formes que s'inicien en època flàvia (darrer terç del segle I dC) però que ocupen també gran part del s. II dC.

Així, doncs, sembla que la fase constructiva d'aquesta estança hauria de situar-se a darreries del segle I i inicis del II dC. Aquest paleosol, que s'estén també als àmbits E-3 i 5, com ja hem advertit, era amortitzat pel dipòsit UE-77, datat *tpq* en la segona meitat del segle III dC. Hem de col·legir, per tant, que el període funcional degué ocupar, com a mínim, aquest segle i mig.

3.2. E-3

L'estança E-3 era contigua a E-2 pel SE, i compartia amb aquesta el mur UE-21 (*vide supra*, 3.1) que la tancava pel NE (fig. 11). Els altres murs que la conformaven eren UU.EE. 76, 95 i 105, i delimitaven una àrea rectangular d'uns 15 m² (5,15 x 2,9 m).

El mur UE-76 feia cantonada amb l'UE-21, amb la qual travava, i tancava l'estança pel SW. Tenia una orientació de Nm~58° O. Se'n conservava una longitud d'1,04 m, amplada de 0,42 m i una alçada màxima de 0,44 m (en romanien dues filades). Tot i no conservar-se excessiva llargària del mur, sí que romanien la trinxera de cimentació (se'n completaven els 3,3 m de longitud que el farien travar amb el mur UE-95), que evidenciava una interfacial

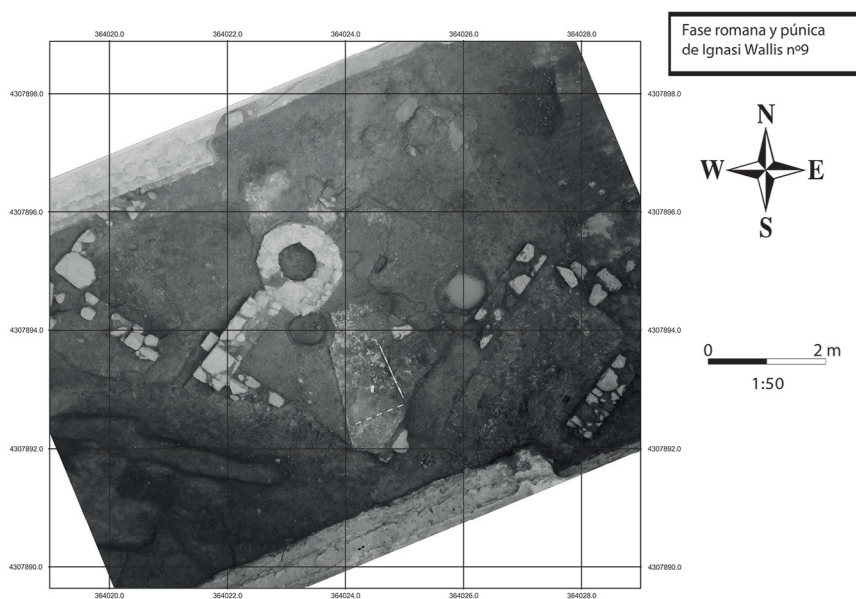

Figura 9. Fotografia zenital de les habitacions E-2, 3, 5 i 6.

d'espoli i mostrava l'estratigrafia de l'habitació: se succeïen, diacrònicament, les UU.EE. 103, 77 i 104 (*vide infra*). L'aparell era conformat per una maçoneria de talla calcària i travada amb morter de fang. A l'interior de l'estança E-3 s'hi recolzaven el paleosol UE-103 i l'estrat UE-121: nivell de fonament de l'estructura UE-120 (*vide infra*). El fòssil director d'aquest darrer estrat eren les cuines africanes tipus Hayes 196 en les seues formes primitives del segle II dC.

Del mur UE-95 es conservava, sobretot, la trinxera de cimentació, i intermitentment alguns trams d'aparell. La seua orientació era de Nm 32° E. Tancava l'estança pel SE i actuava de separació amb E-5. Se'n conservaven dos trams; un situat gairebé al seu extrem SW, d'uns 0,8 m de longitud, i l'altre al NE, de 2 m. La resta eren vestigis de la trinxera de cimentació, que completaven els 4,68 m de mur documentats. L'amplada era de 0,41 m i l'alçada màxima conservada de 0,27 m (en romanien una única filada). L'aparell era de doble paret amb maçoneria de talla calcària, i rebliment intramural de terra i pedres de menor calibre, travat amb morter de fang. El seu extrem SW era tallat per la trinxera UE-93 (*vide supra*, 2), que potser va fer desaparèixer la seua cantonada

amb UE-76. Seccionava el mur UE-106 i el paviment UE-127 (ambdós corresponents a l'estança E-5; *vide infra*, 3.3). De la trinxera de cimentació UE-114, s'hi extragué, com a fòssil director, una vora de cuina africana tipus Hayes 196, la qual incideix novament en una cronologia edilícia del voltant dels inicis del segle II dC.

Pel NE l'habitació E-3 era tancada pel mur UE-105. Tenia una orientació de Nm~54° O. La dificultat de la seua documentació residí en el fet que es trobava gairebé per sota del nivell de l'aflorament freàtic (1,39 metres s.n.m). La longitud de la rasa de cimentació era d'uns 2,74 m, encara que de la maçoneria només es pogueren documentar una sèrie de carreus i lloses calcàries (52x35x12/40x33/61x10cm). L'aparell era conformat per blocs i rocs de talla calcària travats amb morter de fang. Travava amb els murs UU.EE. 21 i 95, al NW i SE respectivament, i s'hi recolzaven els nivells d'ús de l'habitació UU.EE. 103, 77 i 104.

Un cop descrits els murs que delimitaven l'estança, incidirem ara en els diferents sòls que s'hi pogueren documentar. El primer en aflorar fou UE-103, i ho va fer a cota 1,64 metres s.n.m. Consistia en un preparat de morter de calç, terra argilosa afetgegada i nòduls de carbo-

nat càlcic, que es recolzava sobre tots els murs de l'habitació. Sota d'aquesta fina capa hi havia un preparat d'argila vermellosa molt compacta que denominarem UE-77, tenia una potència que voltava entre els 5 i 10 cm i cobria el paleosol UE-104. Dins aquest preparat del paviment UE-103, s'hi trobaren, a prop de la cantonada formada pels murs UU.EE. 21 i 105, les dues monedes ja esmentades de l'emperador Gordià III (238-244); per tant, ens atorgaren un *tpq* per a la construcció i funcionament del paleosol UE-103.

Un cop extret el dipòsit UE-77, aflorà a cota 1,57 metres s.n.m el sòl primigeni de l'estança: UE-104. L'interpretarem com el mateix nivell de circulació que el detectat a E-2; per tant decidirem homologar-los sota la mateixa figura estratigràfica (per a la seua descripció *vide supra*, 3.1). Entre el seu contingut ceràmic hem de destacar, novament, l'aparició de produccions TSA A del tipus Hayes 8 (inicis del segle II dC).

Ara ens agradaria fer esment d'alguns elements apareguts dins l'estança E-3 i de controvertida interpretació. El primer d'ells és un espai rectangular d'1,76 m de longitud per 1,49 d'amplada (UE-120). Se situava a la cantonada formada pels murs UU.EE. 21 i 76, que li feien, a la seua vegada, de tancament al NW i SW respectivament; a l'est posseïa una petita paret de blocs calcaris poc treballats (20x15x12 cm) amb orientació Nm 30° E. Aquesta petita paret aflorà a cota 1,54 metres s.n.m i es recolzava sobre un farcit de fonamentació que reblia, al mateix temps, el tall sobre UE-104. En aquest reble (UE-121), s'hi trobà una forma de TSA A, concretament un bol Lamb. 35 amb decoració de barbotina de fulles d'aigua, i un plat-tapadora de cuina africana tipus Hayes 196. Així, doncs, sembla que la confecció d'aquesta estructura fou coetània a la construcció d'E-3 (s. II dC). La interpretació de moment és força complicada, però podria tractar-se d'una petita subdivisió funcional a l'interior d'E-3, destinada, per exemple, a la cuina.

La UE-119 consistia en l'alineació de dos carreus calcaris (54x23/37x25 cm), que tenien la cara de llevant tallada i s'ubicaven a uns 2,15 m al NE del mur UE-76 –amb el qual eren pràcticament paral·lels–. Aflorà a cota 1,66 metres s.n.m. La longitud conservada era de 0,79 m, l'amplada màxima de 0,35 m i l'alçada de 0,10 m. La seua orientació era de Nm~60° O. Aquest possible muret cobria el sòl UE-104, i per tant és probable que hagués funcionat amb el nivell de circulació UE-103/77 (*tpq* mitjan s. III dC), i que fes de partió dins de l'àmbit.

Relativament propera a la cantonada entre els murs UU.EE. 95 i 105, a 1 m al SW i tangencial al primer mur esmentat, hi havia una fossa (UE-99) de planta circular i secció troncocònica que tallava les UU.EE. 77, 103 i 104. El seu diàmetre màxim era d'1 m i la fondària de 0,31 m; la cota superior era d'1,50 metres s.n.m i la inferior d'1,19. Per la forma amb la qual el tall es recolzava sobre el mur UE-95, tot sembla indicar que la fossa es degué confeccionar en un moment en el qual UE-95 era encara funcional. És molt probable que arribàs a ser coetània a l'ús del sòl UE-103. Així ho sembla indicar també el material aparegut al seu rebliment (UE-100), on hi havia quantitats material ceràmic d'època baix-imperial (una àmfora africana i algunes polilineals locals) que ens retrotreien a cronologies vers els segles IV-VIII dC (fins que no es realitzi una anàlisi més acurada dels materials poc més podem precisar en la datació).

3.3. E-5

L'estança tenia, al nostre entendre i pels motius que a continuació explicarem, una casuística estratigràfica lleugerament divergent a E-2 i E-3 (fig. 12). L'hem interpretat com anterior, en la seua construcció, a la fase romana del jaciment (s. I-III dC), però com que sí que tenia un període funcional durant aquesta època l'hem ubicat en aquest apartat. Això, per exemple, s'exemplificava en el mur UE-95 (*vide supra*, 3.2), que seccionava tant el mur UE-106 com el pavi-

Figura 10. Estança E-2.

ment UE-127 (*vide infra*). Tot això ho explicarem de forma més detallada a continuació.

L'habitació estava delimitada pels murs UU.EE. 95, 106 i 109. Al SW no es pogué detectar cap mur perquè l'estança se soterrava sota el perfil sud, i a més la fossa moderna UE-24 la seccionava en aquest extrem. Tenia una planta rectangular que cobria una àrea (la documentada) d'uns 7,3 m² (3,8 x 1,9 m).

El mur UE-106 tancava l'habitació pel NW, i feia cantonada amb UE-95. Aflorà a cota 1,74 metres s.n.m. La seua orientació era de Nm~50° O. La longitud documentada era de 2,1 m, l'amplada de 0,6 m i l'alçada de 0,35 m. L'aparell era de carreus i blocs calcaris travats amb morter de fang. Travava amb el mur UE-109 (*vide infra*), que ja pertanyia a la fase tardopúnica (s. II aC) del jaciment i se li recolzaven les UU.EE. 97, 102, 103 (*vide infra*) i 127 (*vide infra*, 4).

El mur UE-109 tancava l'estança pel SE; el compartia amb E-6, habitació a la qual tancava pel NW. Aflorà a cota 1,79 metres s.n.m. La seua orientació era de Nm 38° E. La llargària documentada fou de 2,64 m, l'amplada de 0,4 m i l'alçada de 0,3 m. L'aparell era de blocs calcaris travats amb morter de fang. Aquest mur, com ja hem advertit, formava part de la fase púnica del jaciment, però poguérem documentar que encara continuava en funcionament durant el segle III dC (*vide infra* UU.EE. 102 i 103). El sòl més primitiu dins l'estança, UE-

127 (s. II aC), s'hi recolzava. Al seu extrem SW tenia un bloc paral·lelepípede que podria haver estat el llindar d'una porta que hauria comunicat les estances E-5 i E-6.

Un cop exposats els murs que delimitaven l'habitació, escometrem ara els diferents nivells ocupacionals.

El primer a aflorar, a cota 1,60 metres s.n.m, fou l'estrat UE-102. Aquest provenia ja de l'estança contigua E-3 i cobria el mur UE-95. La seua composició era d'una matriu de fracció fina d'argila (amb alta compactació) de color negre-grisenc en un 90 % del compost; el 10 % restant era format per graves (2 mm-1 cm). La potència màxima era d'uns escassos 6 cm. Entre el seu contingut destacava la presència de produccions TSA C i plats-tapadora de cuina africana tipus Hayes 196; per tant ens dotava d'un *tpq* en els segles II-III dC. També s'hi trobaren, pròximes a l'extrem NW del mur UE-95 i sobre el paviment UE-103, un gran nombre de monedes.

Sota UE-102 aflorà, a cota 1,54 metres s.n.m, el sòl UE-103. La composició era anàloga a l'apuntada per a l'àmbit E-3 (*vide supra*, 3.2); així, doncs, decidírem mantenir la figura estratigràfica a E-5 perquè l'interpretàrem com a sincrònica. El ressenyable aquí era que tornaven a aparèixer produccions TSA C que confirmaven un *tpq* s. III dC, i per tant ratificaven la cronologia de les monedes trobades a la UE-77 a l'interior d'E-3 (*vide supra*, 3.2).

Un cop retirat el paviment UE-103, es descobria el sòl pristi d'E-5:

A dalt, figura 11, estança E-3. A baix, figura 12, estança E-5.

UE-127. La seua cota superior era d'1,48 metres s.n.m. Tenia una potència, comptant el preparat, d'uns 20 cm. Es composava d'una capa d'uns 7 cm de gruix d'un morter de calç de factura tosca sobre un llit de

còdols i rocs calcaris d'uns 13 cm. En el contingut ceràmic d'aquest preparat, s'hi trobaren nombroses formes dels tipus PE-17 (T.8.1.3.2) i PE-24 d'àmfora ebusitana, ventall característic del segle II aC.

4. Fase tardopúnica (s. II aC)

Aquesta fase incloïa l'etapa constructiva i l'ús primitiu de l'estança E-5 ja descrits, amb les UU.EE. 106, 109 i 127 (*vide supra*, 3.3), i l'E-6 íntegrament.

En aquest cas, doncs, l'àmbit E-6 era l'únic que romangué genuïnament púnic durant la perllongada pervivència del jaciment. Només es pogué documentar la cantonada formada pels murs UU.EE. 109 i 110, ja que la resta se soterrava davall el perfil sud del solar (fig. 13).

El mur UE-109 (*vide supra*, 3.3) oferia a l'interior d'E-6 una cara molt irregular, que mostrava el seu funcionament com a cimentació. En el seu extrem NE travava amb el mur UE-110 i s'hi recolzava el reble de fonamentació UE-113.

El mur UE-110 aflorà a cota 1,70 metres s.n.m. La seua orientació era de Nm~61° O. La llargària documentada fou d'1,24 m (la resta se soterrava sota el perfil sud), l'amplada de 0,37 m i l'alçada de 0,22 m. L'aparell era una maçoneria calcària de rocs poc treballats i travats amb morter de fang. Com a UE-109, també s'hi recolzava el dipòsit UE-113.

La UE-113 era un rebliment de fonamentació de l'estança sobre el qual degué descansar el paleosol. Aflorà a cota 1,75 metres s.n.m i tenia una potència d'uns 0,32 m. Es composava d'una fracció fina, en un 80 %, d'argila sorrenca de color roig; la resta del compost era una fracció gruixuda de rocs i blocs calcaris.

Entre el seu contingut ceràmic destacaven les àmfores PE-17 (T.8.1.3.2) i els plats de peix (Lamb. 23) ebusitans; produccions locals que ens remetien, igual que la UE-127 a E-5 (*vide supra*, 3.3), al s. II aC.

5. Conclusions

Aquest jaciment confirma, com de fet succeeix amb molts altres assentaments rurals de l'illa (pallisses

de Cala d'Hort, can Servent, can Pere Arabí...), que la construcció d'algunes *villae* romanes té el seu origen en antics *mapalia-ium* –cases rurals púniques, en la seua forma llatina–. La primera notícia que tenim d'aquests tipus d'assentaments, amb aquesta nomenclatura, prové de l'escriptor llatí Sal·lusti (86-35 aC) en la seua obra *La guerra de Jugurta*. Aquest nom torna a aparèixer, posteriorment, a Virgili en *L'Eneida* (19 aC). Ph. Leveau (1993: 162-167) definí aquestes unitats d'explotació agrícola amb la següent caracterització, en paràfrasi: es devia tractar d'una habitació rural de funció agrícola o una granja pagesa petita, la difusió conceptual de la qual no obeeix a una cultura en particular sinó a la confluència de l'economia agrícola a la conca mediterrània (González, 2002: 70). De fet aquesta fossilització del paisatge entre el món púnic i romà a *Ebusus* és una qüestió que no hem plantejat exclusivament per a la *pars urbana* sinó també per a la *pars rustica* i la parcel·lació del territori (González *et al.*, 2009; Roig i Torres, 2013).

A més, el jaciment de l'hort des Pilarets ofereix altres novetats dins de l'arqueologia de la ciutat d'Eivissa per diversos motius, però en ressaltarem somerament dos. En primer lloc revoca la idea, sostinguda fins ara, que la línia de la badia en època antiga passava pel carrer de Madrid (Schulz i Maass-Lindemann, 1997), situant, per tant, el jaciment dins de la mar. Fet que podem refutar, amb l'estudi de fases presentat, per a època tardopúnica, romana i islàmica. En segon lloc, el jaciment podria atorgar-nos el límit nord del màqbara localitzat ja amb anterioritat a l'avinguda d'Espanya. Podria començar, doncs, a dibuixar els contorns de l'àrea cementerial extramurs de *Madina Yabisa*, que es devia estendre des del vessant nord del puig des Molins fins a una mica més enllà del carrer d'Aragó.

6. Bibliografia

GONZÁLEZ, R. (2002): «Quina unitat bàsica d'explotació?». A *Can Fita, onze segles d'un assentament rural*

Figura 13. Estança E-6.

de l'antiguitat ebusitana (segle IV aC-segle VII dC). GONZÁLEZ VILLAESCUSA i PACHECO CARDONA (coord.), p. 69-70. Eivissa, Conselleria de Cultura.

GONZÁLEZ, R.; BOISSINOT, P.; CASTRO, J.; EIRIZ, A. I.; MARCOTTE, D.; ROIG, J. (2009): *Ex libris Magonis et Vegoiae auctorum... Estructuras agrarias antiguas en Ebusus*. *Agri Centuriati*, 6, p. 205-225.

LEVEAU, P. (1993): *Le système agraire et les techniques de culture*. París. Bibliothèque d'Archéologie.

RAMON, J. (1991): *Las ánforas púnicas de Ibiza*. *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza y Formentera*, nº 23. Eivissa.

RAMON, J. (1995): *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo Central y Occidental*, Instrumenta, 2. Universitat de Barcelona.

ROIG, J.; TORRES, J. (2013): *Excava-*

cions arqueològiques al nou complex hospitalari de can Misses. *Quaderns d'Arqueologia Ebusitana*, 3. Intervencions 2010. Consell Insular d'Eivissa, p. 41-56.

SCHULZ, H. D.; MAASS-LINDEMANN, G. (1997): *Prospecciones geo-arqueológicas en las costas de Ibiza*. *Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera*, nº38. Eivissa.

Fonts primàries

SAL·LUSTI, C.: *Coniuratio Catilinae, et Bellum Iugurthinum: eiusdem nonnulla ex libris historiarum; fragmenta eiusdem historiarum*.

VIRGILI (1992): *La Eneida*. Ed. Planeta. Madrid.

JOAN ROIG RIBAS
ARQUEÒLEG ■